

Лука Лефтеров са плащът на духовен живот, който трудно може да бъде открит в други села през 60–70-те години на XIX в. Времето тук е проникнато от бачокировски дух и присъствие, бачокировски одежди имат и делата. Затова стихът и „песнопойките“ са били също оръжие.

СЕМЕЕН ПОРТРЕТ. СПОМЕНИ

ОЛГА ВЕЛ. ЙОРДАНОВА

Едно утро, едва зазорявайки се, млад човек звъни на вратата на доктор Славчев и вика малко развълнувано, но енергично и бодро на появилия се доктор: „Г-н докторе, моля, побързайте, нов човек идва на света!“ „Така ли, идвам веднага, г-н Йорданов!“ — бързо отговорил докторът. Те се познавали.

Този „нов човек“ съм била аз — пишещата след десетки години тия редове.

Струва ми се, че децата растат като гъбки след дъжд — бързо, бързо, за родителите може да не е така, но ето че аз вече съм на 2–3 години.

Спомените от ранното ми детство са малко и откъслечни, обаче някои от тях се появяват в съзнанието ми неочаквано като отделни и много ярки картини.

...Беше се спуснал вечерният мрак. Погледнах през широко отворения прозорец към градината на къщата, в която живеехме на улица „Дебър“ и останах смаяна от това, което видях. Дърветата бяха покрити с пухкав бял сняг. Месецът огряваше снежната покривка и чудно благоухание се разнасяше из въздуха. Сепвам се. Боже мой, не може да бъде! Нали сега е пролет! Това са цъфналите плодни дръвчета. Но как е възможно толкова много цвят. Не се забелязваха нито клони, ни листа, само бял цвят, чисто бял като сняг цвят. Как е станало това чудо? През деня не видях такова нещо. Картината беше наистина смайваща.

Спомням си, когато родителите ми оставаха след вечеря въкъщи, при топло време, излизяхме на балкона и сядяхме на въздух и почивка. С упоение вдишвах сладкия въздух, който лек вятрец донасяше от полето, а може би Витоша ни пращаше своя вечерен привет. Миришеше на прясно окосена трева или на различни полски цветя. Чудесен въздух. Дишаш, дишаш и не можеш да се наситиш. Тъмносиньото небе биваше обрисано цялото със звезди. Аз се решавам с някой въпрос да наруша тишината, настъпила след спокоен и откъслечен разговор. Като че ли всички са вгълбени в себе си, в своите мисли. Изглежда, че вечерната тишина и красота създават такова настроение. Дори и аз го чувствавам, въпреки че съм едва на 5 години. И ний със сестра ми сме тихи и кротки, а на мене ми е дори мъчно. Какво е това небе, така безкрайно! Какво крие в себе си? Там ли живеят ангелите? Нерядко в такива вечери се понася песен, плавна, топла като молитва, като че ли ти казва това, което чувствуваш. Големите — родителите ни и техните приятели, казваха, че това е изключително красив глас, дълбок и мек като кадифе, изразяващ естествено трепетите на душата. Трепетите на душата. . . Много по-късно разбрах, че този глас бил на бъдещата голяма българска певица Ана Тодорова. Като дете не я познавах, а вече като ученичка и студентка я виждах на сцената. Досега нося в душата си очарованието от нейния необикновено красив и изразителен глас. Певицата ме е смайвала с величествената си Далила от операта „Самсон и Далила“, плакала съм с нейната Шарлота от операта „Вертер“, вълнувала ме е и като Амнерис от „Аида“. Всяка роля, която съм чула и видяла, изпълнена от Ана Тодорова, е оставила дълбоко следа в съзнанието ми.

Тя обаче не оставаше за дълго в нашата опера. Ана Тодорова шестуваше по света, ангажирана в големите оперни театри. Тя, както и прочутият оперен артист Петър Райчев идваха за малко в София, явяваха се на нашата сцена, очароваха и като метеори изчезваха по своя път. Говореше се с възторг и за Стоян Михайлов, именит наш оперен певец и отличен изпълнител на български народни песни, когото за съжаление не съм чувала. Много пъти обаче съм слушала на концерти в операта голямата

певица Христина Морфова. Тя пееше също така народните песни с особена любов и задухственост. Залатата гърмеше от непрекъснати аплодисменти, а певицата беше щедра и неуморима, всички обичаха този сладкопоен български славей.

По това време и по-късно имах възможност да видя на сцената и най-големите наши драматични артисти, а след това с течение на годините чувах много нови поколения оперни и драматични артисти, между които имах и някои изключителни дарования.

Особено обичах да се сгуша до мама и да слушам приказките, които ни четеше. Тя четеше спокойно, ясно и увлекателно, така че всичко разбирах и навлизах всецяло в приказния свят, който за мен беше действителен. След първите детски приказки дойде ред и на чудните Андерсенови приказки. Радвах се, когато всичко свършваше добре, и плачех, когато хората или животните страдаха. Много ми беше мъчно за Грозното патенце и особено за Морската сирена, но въпреки че тези две приказки много ме натъжаваха, аз исках да ги препрочитаме и винаги сълзите се появяваха, колкото и да се въздържах. Сестра ми не плачеше, а слушаше внимателно. Забелязах, че и на нея ѝ е мъчно, но тя се владеше. Тогава мама прекъсваше четенето, преди края на приказката, който ни вълнуваше, и казваше, че ще продължим друг път, като се стремеше да отвлече вниманието ни с нещо по-весело.

Когато поотраснахме, родителите ни почнаха да ни водят от време на време на по-достъпни за нас драматични и оперни представления. Майка ни искаше да развие у нас чувство към музика. За концерти беше още рано, но театърът и операта ни поглъщаха и на ранна възраст се разви у нас влечение към сценичното изкуство.

Един ден по обяд видях, че баща ми се връща от работа и изтичах да го посрещна. Той ме посипря и ми обърна вниманието към господина от срещния тротоар, който вървеше съсредоточено и може би не ни виждаше. Тогава баща ми каза да запомня, че този господин се казва Димитър Благоев, че той е голяма и известна личност, за когото като порасна, ще чуя и науча много. Димитър Благоев живееше на нашата улица, но по-нагоре от нас. Доста по-късно неговата дъщеря Стела Благоева ми беше учителка по история в I девическа гимназия. Тя беше завладяла сърцата на учениците не само с увлекателното си и много интересно преподаване, но и със сериозността си и изобилие с цялата си личност.

Друг път, в едно светло неделно утро, при разходка с баща ми в Борисовата градина, по една странична пътечка, към гората, недалеч от нас се появи един висок човек. „Ето, виж, — каза баща ми, — този господин е големият български поет и писател Иван Вазов. Изтичай насреща му и му пожелавай „Добро утро!“ Баща ми каза още нещо, но аз не го запомних от вълнение. Стеснявах се и не исках да отида. Баща ми добави: „Не трябва да си толкова срамежлива, хайде, бъди по-смела!“ и аз се втурнах изведнъж, прекосих високата рядка трева и тутакси се намерих пред големия български поет. Той ме погледна любезно, а аз му изчуруликах: „Добро утро, господин поете!“ Изведнъж разбрах, че не казах това, както трябваше. Зачервих се и усетих, че гласът ми пресекна, защото едва доловимо можах да измърморя: „Добро утро, господин Иван Вазов!“ „А! . . — възкликна той, — от где дойде това момиченце? Както в приказките, изведнъж се появи!“ и усмихнато ми подаде ръка, после попита как се казвам. Баща ми вече беше до мен и сложи ръка на гърба ми, като че искаше да ме успокои. Аз се почувствах окуражена. Започна разговор между поета и баща ми, а аз гледах „големия поет“ отдалу нагоре и си мислех: „Вярно, че е голям!“

Така още от детинството ни баща ни постепенно ни въвеждаше в кръга на заслужили и видни личности, за да получим представа за хората, които изграждат нашия културен и обществен живот. Разбира се, за някои от тях само сме чували, други сме виждали, а с някои пък се познавахме лично.

Зиме белият сняг ме радваше, както се радват на него всички деца. В добре затоплената стая е приятно да се върнеш след като ръцете и нозете ти са замръзнали при играта вън на студа. Но понякога вечер настроението ми се променяше. Нерядко, след като всички сме се прибрали в къщи и в стенната печка блести жарта от изгорелите дървета, а човек се отпуска в приятна почивка, дочувам провлечен, тъжен глас: „Бóза, бóзица, ширя бóзица!“ Аз се затичвам до прозореца. Улицата е покрита със сняг. Там по платното ходи човек с два гюма в ръце и от време на време подканя хората да си купят боза.

„Боже мой, горкия човек, върви самотен по улицата и носи на крак боза на купувачите, купува ли някой боза по това време? Кой знае? А на мен ми е мъчно за него. Сам в студената вечер. . . Той отминава, а все още гласът му тъжен и глух се дочува отдалече. От малка дълбоко чувствах страданията и мъките на хората.

Обичах зимните празници, особено Бъдни вечер и Коледа, накичената елха и подаръците, но нещо друго ме поглъщаше силно и помрачаваше настроението ми. Мислех, че по тези празници в мрака витае нещо тайнствено, нещо, което може да донесе добро или зло на хората и това ме плашеше. В навечерието на Нова година смущението ми беше най-голямо. Какво ли носи тази година? Чаках с външение да удари 12 часът, като че ли някакво живо, но невидимо същество пристига и ще определи съдбата на всекиго. Успокоявах се едва когато в дванадесетия час пожелаех здраве и живот на всички близки.

* * *

Настъпваше лято. В светъл неделен ден, сутринта, влизам в гостната стая, която същевременно беше кабинет на баща ми, тук се намираше и пианото на сестра ми, която вече вземаше уроци по пиано. На канапето седяха родителите ми и разговаряха оживено и разговорът така ги беше увлякъл, та не обърнаха внимание, че съм влязла. Явно беше, че се е случило нещо, което ги е зарадвало. Доближих се и се вмъкнах помежду им. Те ми направиха място, но продължиха да разговарят. Аз се вслушах и разбрах, че баща ми е получил нова, по-висока длъжност. Тогава зарадвана му подадох ръка и го поздравих. Изненадан, че съм разбрала за какво разговарят и още повече, че съм се сетила да поздравя, баща ми пое усмихнат ръката ми и ми благодари за поздравлението, което ще да е било смешничко със своята тържественост, но тогава така съм чувствувала, че така трябва да постъпя.

Това, за което говореха, наистина беше важно за нас. Баща ми стана началник на културните учреждения и фондовете — висок пост при Министерството на народната просвета. Сега за случая има отделно министерство — Комитетът за култура. Едновременно с това през 1917 и 1918 година възлагат на баща ми и управлението на Народния театър. Едно натоварване, което изисква сили, енергия и работоспособност, каквито баща ми тогава притежаваше и като че ли не ги загуби напълно до края на живота си. Като управляващ театъра баща ми казваше на шега, но без съмнение това е самата истина, че театърът представлява „осе гнездо“. Не е чудно сравнението да е сполучливо, като се знае, че артистите са напрегнати, чувствителни, много раздразнителни и много амбициозни. Те са специална категория хора, на сцената са едни — силни, могъщи или нежни, изящни, а в живота са като деца, с тях трябва особено отношение, особено внимание, да не се нарани с нещо душата им. Разбира се, може да има и изключения, но при много силни личности. Често при директора се явявал ту тоз, ту ози от артистите да се оплакват от някой колега, от някоя нападка или клюка. Едни идвали яростни, гневни, а други — огорчени, обидени. На директора не оставало друго освен сам да се овладее и да успокоява, което успявал, та не се стигало до „убийства“ както на сцената при някои трагедии.

След свършване на едно от представленията и спускане на железната завеса директорът отива на сцената за проверка. Работниците прибират декори. В това време се появява артистът Стаматов, един от младите и много даровити артисти, и иска да мине през сцената. Директорът му казва, че след свършване на представлението, както е известно, не се разрешава на никого, също и на артистите да идват на сцената. Младият артист надменно и дръзко, с дълбоко драматичен тон извиква: „Кой сте Вие да ми забранявате?“ „Вие знаете кой съм и напуснете веднага сцената!“ — бил отговорът. Как е протекъл по-нататък разговорът, не си спомням. Мисля, че репликата е била кратка и рязка. Артистът напуснал сцената разярен.

Друг път, отивайки след спектакъл на сцената, баща ми усеща миризма от дим на цигара. Разтревожен, той пита кой е пушил и веднага се упътва към един от работниците по декорите, отдето идвала миризмата. Работникът най-живо отказвал да е пушил. В ръката му и около него нямало никаква цигара или фас. „Все пак тук е пушено, а знаете колко е опасно. Само една искра или въгленче е достатъчно да причини голямо зло при тези леснозапалителни материали!“ — вика директорът разстроен. Същият този работник признава много по-късно, за което ще стане дума отново, признава вината си пред Велико Йорданов.

Във връзка с театъра и драмата ще спомена за някои преводи на баща ми: „Морал“ от Лудвиг Тома, играна в Народния театър през сезоните 1910/1911 и 1918, 1919/1920 г.; „Юдит“ от Фридрих Хебел, трагедия в 5 действия, прев. от нем. език от Велико Йорданов и Филип Манолов, играна в Народния театър през 1919 и 1920 г.

От Велико Йорданов са преведени редица малки статии от Август Стриндберг за театралното изкуство — във връзка с актьорската игра, печатани в сп. „Театър и Опера“, както и други преводни и главно оригинални статии, отнасящи се за нашия театър, нашата драма, помествани в разни списания и вестници.

Баща ми е роден в село Медвен. Той описва в книгата си „Село Медвен. Котленска околия“ с голяма обич и преданост родния край, родното село. Аз обаче като малка, а и по-късно се стеснявах, че баща ми, известен с културно-просветната си и писателска дейност, произхожда от село, както нашите домашни помощнички, добри, но неуки момичета.

Един ден отидох с нашето момиче до семейство Славчо Бабалджанови нещо по работа. Тогава те живяха на ул. „6-ти септември“ в една хубава къща. Тъкмо се запяхтихме по стълбите, от прозореца на пърия етаж се показа внушителната фигура на един възрастен човек, после разбрах, че е генерал. Той погледна към нас и ме попита чие дете съм. Аз му отговорих. След това той пак ме попита: „От где е баща ти?“ Тогава малко се смутих. „Между трех сосен запутался“ — да употреба изрече, който майка ми казваше при случай. Как да кажа на този важен господин, че баща ми е родом от село и отговорих: „От един град до Котел.“ Почувствувах се крайно неудобно, защото той ме погледна строго и изрече разко, като че ли говореше на войници: „Хм. . . не знае откъде е родом баща му!“ Съвсем се обърках. Зашо му трябваше да знае откъде е баща ми! Само да смуги душата ми! Как да не зная, много добре зная, но пусто големство! Бях огорчена от думите на генерала. След като се завърнахме с момичето у дома, казах на родителите си за случилото се. Те се смяха искрено и после мама ми обясни защо не трябва да ме смуцава това, че баща ми е от село. Разбрах, че не е важно от село ли си или от град, а какъв си ти и какви са родителите ти. Разбрах също, че от това село са излезли изтъкнати личности, а особена гордост за селото е, че е дало на България личности като неповторимия повестувател и голям революционер Захари Стоянов.

Баща ми — Велико Йорданов, е най-малкият син от осемте деца на Йордан Вълков и Труфка Димова Мустакова. Йордан Вълков е учил в килийно училище в Медвен и Котел. По занятие бил шивач, но е бил любознателен и спомоществувател на книги, излизали по това време. Той е запазил и бележития ръкопис на Софроний Врачански — Гражданское позорище (Театрон политикон), видян у него през 1873 година от Васил Стоянов, а после през 1887 година от Константин Иречек и предаден по-късно в Народната библиотека.

Първоначалното си образование Велико Йорданов получава в Медвен, Айтос и Котел, а средното в Сливен. Майката на Велико Йорданов, Труфка Мустакова, хубава, напета българка, предана майка и стопанка, умира рано и оставя голямото си семейство в тежка печал. Сега по-големите деца трябва да се грижат за по-малките, а бащата — за всички.

След завършване на гимназията, към края на 1893 година е изпратен със стипендия в Лайпциг, где изучава литература; философия при именития философ Вилхелм Вунт; естетика при Йоханес Фолкел; старобългарски при известния славяновед Август Лескин, който има необикновено значение за България и българската наука; немска граматика при Сиверст и др. По това време по различни специалности в Лайпциг следвали около 30 души млади българи. Там е и Пенчо Славейков, дошел да се усъвършенствува по литература — да напои своя дух с немската културна мисъл, с немското творчество и да се подготви да проникне в чертозите на великите майстори — Гьоте, Шилер, Хайне и др.¹ Той става център на българската студентска колония в Лайпциг и студентите го обкръжават с особено уважение, внимание и обич, чувствайки вътрешната сила и величие на неговия дух. Когато Пенчо Славейков научил, че е дошел един българин — Велико Йорданов, да учи литература и то от най-затътените места на Балкана, пожелал да го види. И така, особено на първо време, новият студент намира в неговото лице не само по-възрастен другар, но и духовен водач и възпитател, какъвто той е бил тогава за всички български студенти. Своето сърдечно и топло чувство към Пенчо баща ми изразява, като посвещава на него първия си труд — „Крали Марко в българската народна епика“ (1901 год.), а по-късно редица статии за поета и творчеството му.

Завършили образованието си в Лайпциг, младите хора, следвали по същото време, когато и баща ми или малко по-рано, или малко по-късно, навлезли в нашия културен и обществен живот, внасяйки повечето от тях своя принос и знания. С много от тях баща ми поддържаше приятелски връзки. Докъм

¹ Вж. Вел. Йорданов. — В кн. П. Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров. В спомените на съвременниците си. БП, 1963, 44—50.

1944 година, които бяха в състояние, се събираха на лайпцигските срещи. По общо мнение бяха възпо-
жили на баща ми като на литератор да напише книга за Лайпциг, разбира се, във връзка с българите.
Това решение се реализира през 1938 година, след като баща ми отиде в Лайпциг да събере нови сведе-
ния и да направи справки, необходими за възложената му работа. Същата година излезе от печат кни-
гата му „Лайпциг и българите“, голям формат, изящно издание, която за кратко време се изчерпа и
сега е библиографска рядкост.

По времето, когато Велико Йорданов е бил студент в Лайпциг, въпросът за Македония е вълнувал
и тревожел българите така, както и нас в днешно време. От баща си знаех някои случаи, които харак-
теризират дързостта и надмънността на сръбските студенти през тези години, когато в българската сек-
ция на Славянското дружество били начело П. П. Славейков, Фаденхехт, Иширков, Ал. Христов, Г. Ка-
царов, Цв. Радославов, П. Козаров, П. Недков и много други по-млади студенти. Спомням си тези
два случая:

... Професорът от Лайпцигския университет Густав Вайганд, току-що върнал се от научната си
обиколка из Македония, в речта си произнесена в Каролатеатър изразил своите впечатления, рисувайки
българския вид, българския характер на населението. Присъстващите трима-четирима сръбски студенти
започват да тъкат с краката си по пода в знак на протест и произвеждат шум в публиката, както и у
самия професор. С буйни ръкопляскания многобройните български студенти заглушават шума. Заглу-
шени и принижени, сръбските студенти прибегват към друго, още по-нежелателно и недостойно средство—
те успяват да накарат кой знае по какъв начин няколко прости хорица — българи от Македония, да
съобщят в ежедневните вестници, че говореното от проф. Вайганд е тенденциозно и невярно и че в Ма-
кедония няма българи. Но това съобщение веднага бива опровергано от споменатите македонци с ново
писмо, изтъквайки, че подписите им били искани за друго, а използвани в разправията срещу проф.
Вайганд. Тази постъпка на сръбските студенти е била израз на лекомислие и безогледност.

... Ще спомена и друг случай. През 90-те години на миналия век славяноведението при универси-
тета в Лайпциг е било на най-високо стъпало и се представляло преди всичко от големия лайпцигски
професор Август Лескин, който чрез своите творби „Наръчник“ и „Граматика“ на български език, въз-
 основа на необорими данни, възвестил на света, че езикът на Кирил и Методий е езикът на старите
българи. Едни от главните му лекции са били посветени на старобългарската граматика. Между слуша-
телите на Лескин имало и сръбски студенти, които постоянно негодували от надслова на лекциите.
Някои от тях се явяват в дома на професора и без стеснение искали да го убедят да промени назва-
нието „старобългарска“ със „старославянска“ граматика. Можем да си представим какво е било недоу-
мението и възмущението на именития професор от тази дързост на сръбските студенти да се намесват
и натрапват в неговата научна работа. При все това тази тяхна дързост не става обществено достойние
в Лайпциг. Едва когато един ден тогавашните български студенти начело с д-р Захария Димитров оти-
ват при Лескин, за да му изразят своята благодарност, че е установил езика на нашите прадеди, тогава
той им съобщил за недостойната постъпка.

След завръщането си в България 1897—1899 г. Велико Йорданов е назначен първоначално в Спя-
венската, а после в Разградската гимназия за учител по литература и немски език. Тук по това време
имало изтъкнати учители, повечето с европейско образование и с добра педагогическа подготовка,
които са въздействували на учениците си не само със знанията си, но и с културата си. Немалко от
техните ученици впоследствие се издигат в разни области на нашия обществен и културен живот, напр.
братята Торчанови, от които Тодор Торчанов става професор по цигулка в Музикалната академия, а
Иван Торчанов — един от най-големите майстори на пианистичното изкуство у нас — концертирал
артист и клавирен педагог в тогавашната Музикална академия в София. За неговото музикално обра-
зование в чужбина оказва влияние баща ми като близък на семейство Торчанови. Спомням си следния
случай, разправян от баща ми: в час по немски език Велико Йорданов забелязва, че Иван Торчанов не е
заинтересован от урока и като унесен гледа нанякъде, нещо, което неведнъж се е случвало. По едно
време баща ми изведнаж извиква: „Торчанов!“ Той бързо става от мястото си и чака въпроса на учи-
теля, но Велико Йорданов вместо това му казва: „Торчанов, вземете си книжките, идете при баща си
и му предайте, че мястото Ви не е в Разградската гимназия, а да Ви прати във Виена да учите му-
зика!“ Баща ми е знаел за неговите музикални способности и особеното му влечение към пианистич-

ното изкуство. Торчанов прибира учебниците си и със светнали от радост очи, благодарейки, напуска класната стая. Съветът на баща ми е приет от родителите и Иван Торчанов заминава за Висна.

Друг ученик на баща ми — Никола Ганушев — художник, портретист, един от първомайсторите на нашата портретна живопис, професор в Художествената академия, в знак на най-добри чувства към бившия си учител му изработва един хубав портрет, естествена големина, седнал в кресло. Този портрет е откупен от Националната галерия в София. С Малчо Николов, учител, известен литературен историк, критик и бивш главен инспектор в МНП, както и с други бивши свои ученици баща ми е бил в най-добри приятелски отношения.

Руско-българският речник на Сава Чукалов, случайно запазен през време на бомбардировките от чичо ми Димо Йорданов, носеше надпис: „На моя учител Велико Йорданов с почит и уважение. — Авторът. 17. XII. 1941 г.“

На още много други книги, за голямо съжаление изгорели през време на бомбардировките, изпращани до баща ми с молба за отзив или като дар, стояха подобни надписи. Сега имаме само този речник запазен, който ни спомня за минали времена, не толкова далечни, но достатъчни, за да дойдат нови поколения и се забравят много от предишните хора, дали „нещичко“ много или по-малко за нашата култура.

Винаги, когато с дневник в ръка баща ми се приближавал към класа, в който имал час, чувал едно грубо, пресипнало изревяване от мутирация глас на дежурния ученик: „Иде!“ — викал той на съучениците си, които веднага сядали по местата си. Баща ми казваше, смеейки се: „Като че дежурният ученик искаше да каже: Иде звярът! — поне тонът, с който се извикваше това — Иде! — навеждаше на тази мисъл.“

Някога мъжете носеха зиме и лете твърди колосани бели яки и маншети. Спомням си един забавен случай. Вървейки бързо по улица „Раковски“, баща ми чува някой да вика след него: „Велико!“ Баща ми се обръща и вижда, дошъл близо до него, проф. Ал. Балабанов. „Велико — казал тоя, — можеш ли да ми заемеш една яка?“ „Защо ти е една яка?“ — попитал баща ми учудено. „Довечера отивам в двореца и ми трябва чиста.“ „Добре, с удоволствие ще ти услужа“ — казал баща ми. После професорът попитал какъв номер са яките на баща ми. Той му отговорил. Професорът измърморил: „Хм. . . птичи врат!“ Велико обаче не му останал дължен — „Е, не съм като теб без врат!“ И смеейки се, се разминали след тази леко ниперлива и кратка реплика.

.. Баща ми никога не се оплакваше от умора или по-точно той се стремеше да я преодолява. Не си спомням да е казвал, че е уморен, въпреки че за него нямаше време за почивка, особено на младина. Сутрин ставаше рано, а вече беше бодър и готов за работа. Понякога запяваше по-скоро на шета, за да ни разбуди и биваше рано-рано разговорлив, а аз се чудех как може сутрин да му се говори или пее. На мен често ми казваше, когато почнахме да учим немски език: „Mehr Vitalität, mein Kind, mehr Vitalität!“ Сестра ми беше значително по-енергична, много изпълнителна, много точна и тези качества си останаха у нея, дори се засилиха и в бъдеще.

След работа писатели, артисти, журналисти и др. отиваха за отмора и да споделят мисли на чашка ракия, чашка винце в „Коприщица“, „Купото куче“ и др. или на кафе в сладкарница „Цар Освободител“ до Руската църква, ъгъла на ул. „Раковски“ и бул. „Цар Освободител“. Баща ми в много редки случаи се е отбивал там, макар и на него да му е било приятно да се срещне с приятели и да си отдъхне от служебните грижи, които бяха нито малки, нито леки. Това, което можеше да си позволи от време на време, за да се освежи след работа, беше една кратка разходка надвечер до Борисовата градина. Той работеше вечер у дома — налагаше се да продължи някой превод, да напише някоя статия или рецензия за нова книга, а книги, както се спомена и по-горе, бяха изпращани постоянно до баща ми, като много от тях бяха с молба за отзив. Той работеше с голямо желание, но често трябваше да се помага на роднини или да изплаща задълженията като гарант на двама наши близки хора. Много обичах, като си легна вечер, вратата на спалнята ни да бъде отворена към стаята, гдето баща ни работеше. Оттам влизаше при нас слаба светлина от нощната лампа, която осветяваше бюрото на баща ни и чувах лекото скърцане от писеца на перодръжката му. Така, под този приятен монотонен звук, аз се чувствах спокойна, закрилена и се унасях в приятна дрямка.

Баща ми, както и някои други критици и литератори, не беше привърженик на литературното течение „символизъм“, по което много наши поети се увличаха и правеха известни опити да овладеят този начин на поетично творчество, но не всички оставаха последователи и не всички оставяха трайни творби. Главният представител и до днес на „символизма“ у нас остава бележитият поет Теодор Траянов, който непременно ще е знаел мнението на баща ми за неговото творчество. Веднаж обаче, година-две преди бомбардировките, баща ми казваше, че срещнал Траянов и че най-горещо го похвалил за една от последните му творби. За съжаление не си спомням за кое именно стихотворение се отнасяше,

След приятния разговор във връзка с поетическото творчество у нас станало дума за здравето им. Теодор Траянов хваща приятелски баща ми под ръка и препоръчвайки му едно народно лекарство, го завежда до магазина, отдето може човек да се добие с този „чудотворен лек“, който е бил тинктура от чист български чесън. Донасяйки лекарството у дома, баща ми разправи случая с Теодор Траянов. Така имаше изгледи да се създаде една приятелска връзка между двамата на литературна основа, което обаче не можа да се осъществи поради бомбардировките над София през 1944 година.

... Спомням си баща ми да казва за писателя Петко Тодоров, че наистина трябва да е много добър човек, защото въпреки отрицателните критики, които е писал навремето за драмите му, при среща той най-любезно и учтиво го е поздравявал. Баща ми е разглеждал основно драмите на Петко Тодоров и ги е критикувал по съдържание и стил. Оригиналният поетичен стил на писателя често давал възможност за двойно схващане на мисълта. Критиките на Велико Йорданов са писани с желание да се вземат предвид някои недостатъци, които биха могли да са избегнат, но в никакъв случай не са диктувани от някакво лично отношение, за каквото не е имало изобщо повод. Сам поетът, за да постигне съвършенство в произведенията си, се е придържал към известното и от всички прието правило на Хораций: „*Saepe vertere stilum*“, т. е. поправяй и поправяй. Всички работи на Петко Тодоров са минали през няколко преработки, докато бъдат готови за печат, „само с труд се дарба до гений развива.“ За идилите на поета обаче баща ми се е изказвал много ласкаво и е поместил в своята „Българска белетристика“ — Антология (1922 г.) пет от най-хубавите работи на Петко Тодоров. В биографичните бележки за поета, както и изобщо за творчеството му, в това официално издание на МНП баща ми с много топлина и сърдечност пише за голямото изкуство на Петко Тодоров.

... За кратко време Велико Йорданов и поетът Кирил Христов са работили като колеги в МНП. Те са редактирали заедно едно издание голям формат, 30 страници, пръснато в 30 000 екземпляра чрез училищата в България. Това издание съдържа подбрани статии и стихотворения от видни наши поети и писатели по случай празника на нашите просветители Кирил и Методий (11/24 май 1924 година). Общата работа или може би еднаквите разбирания по отношение литература, поезия и просветно-културни въпроси ги е сближило. Една вечер дойде Кирил Христов с жена си Ноеми Молнарова у нас специално да прочете пред баща ми части от превода си на Гьотевия „Фауст“. Присъствувахме всички външи. Той започна, разбира се, с прочутото „Посвещение“ към това велико произведение. Мислите и чувствата на големия немски поет бяха предадени на родния език от нашия поет с отговарящо майсторство и поетично вдъхновение. Баща ми изказа възторжено впечатлението си, майка ми също, като се спря на богатия език и музикален стих на преводача. Жена му Ноеми пък най-енергично и с жар каза, че преводът на „Посвещението“ е конвентуален. Направи ми впечатление, че именно тя, жена му, каза тази оценка, която помня до днес.

След като излезе книгата от печат, баща ми публикува във в. „Мир“ рецензия за превода на Кирил Христов. Баща ми познаваше добре това произведение на Гьоте, работил върху него основно още в Лайпциг при професор специалист по творчеството на великия поет и беше издал у нас обширна студия върху трагедията „Фауст“ в сп. „Летописи“ — 4, 1903, № 5, 115—118 и № 6, 136—141.

Преди този превод на „Фауст“ отдавна имашме превода на проф. Ал. Балабанов. Баща ми публикува², както и други критици, една съвсем неласкава критика, сравнявайки части от оригинала със съответни части в превода. При второто издание проф. Балабанов, признавайки недостатъците в по-раншната си работа, с малки поправки решава да остави превода си така, както на младини с младежко вдъхновение го е излял в стихове, почти на един дъх.

Тогава баща ми написа критика и към второто издание, като казва между другото, че някога си критиците, общо взето, са се отнесли зле към първото издание и приема желанието на Балабанов за

² Фауст на български. Ч. I. Прев. д-р Ал. Балабанов. — Българска сбирка, кн. 13, 1906, 9—570.

основателно да остане превода му, независимо от допуснатите неточности, в същия си вид, защото е плод на младежко вдъхновение, въпреки че някъде и смисъл и стих били накартени, което не било извинително, но все пак се прощавало предвид величавото дело — пресъздаване трагедията „Фауст“ на български език.

Тази критика ми допадна и ми стана приятно, като я открих в списание „Училищен преглед“ (27, 1928, № 8, 949—951). Зачетено беше сърдечното чувство на проф. Балабанов към произведението му от младини.

По-късно се появиха и други преводи, всеки със своите положителни качества и някои неизбежни недостатъци, като се има предвид това тежко за превод творение със сложни мисли и постоянна промяна на ритъма.

Дейността на баща ми в разни културни институти, както и неговата отзивчивост му създават многобройни връзки с учители, писатели, професори, артисти, художници, музиканти и др. Майка ми казваше: „Когато излезна с баща ви, учудва ме с колко много хора се познава. Той непрекъснато трябва да сваля шапка за поздрав.“ А един наш близък казваше, че семейство Йорданови е консулато за Котленския край.

Характерна е дружбата на баща ми с колегите му от Лайпциг, между които негов най-близък и обичан приятел още от ученическите години в Сливен е д-р Петър Козаров. Ще спомена също и за приятелството му с инж. Йордан Данчев, бивш ректор на Висшето техническо училище в София, както и това с акад. проф. Стоян Романски, от по-младите студенти, следвали в Лайпцигския университет. Трайно приятелство пък от учителските години в Разград свързва Велико Йорданов с Димитър Йоцов, по-късно генерален консул в чужбина, пише по културно-политически въпроси, сътрудник на „Българска сбирка“, „Мисъл“ и др. Член на Латинската академия на изкуствата и пр.; а в София, между големия брой близки и познати на баща ми са писателят Стилиян Чилингиров, проф. М. Арнаудов, Филип Манолов, Сл. Чаушев, Стоян Бъчваров, артист, родом от Медвен, Г. Божков, също от Медвен, инж. В. Богалев, медвенец, който като студент в Петербург бил във връзка с Владимир Илич Ленин. За съселаните си той извършва едно голямо и полезно дело — прокарва водопровод за чиста балканска вода за пиене, каквато по-рано поради крайно неудобния терен е липсвала в Медвен; Никола Михайлов — художник — портретист, който от дълги години работи в чужбина и поддържа връзка с баща ми главно чрез кореспонденция. Писмата до баща ми са предадени в Народната библиотека с архива на Велико Йорданов. За Н. Михайлов той даваше подробни съобщения в наши вестници, изтъквайки високите оценки в чужбина за неговото голямо и ценно изкуство, което прославя и името на България. Велико Йорданов взема дейно участие в издаване на големия албум с репродукции от картини на Н. Михайлов. Ще отбележа и дългогодишната дружба на баща ми с поета Кирил Христов, на чието творчество Велико Йорданов е посветил освен няколко статии и едно цяло изследване върху лириката му. Машинописният оригинал се намира в архива на Велико Йорданов в Народната библиотека в София, до ден днешен неиздаден. Причината за непубликуването на този труд Кирил Христов обяснява в дневника си „Време и съвременници“, БП, С. Дружбата на баща ми с поета Кирил Христов, лично поддържана или чрез кореспонденция поради доброволното изгнание на поета в Германия и после в Чехия — Прага, като че ли малко се помрачи от следния случай: Кирил Христов написва за покойния Пенчо Славейков една много неприятна и обидна статия, поместена в списание „Българска мисъл“, 1941 година, кн. 2, с. 74—84, с главен редактор проф. Михаил Арнаудов, която е плод може би на някакво дълбоко, непреодоляно огорчение, нанесено му от П. Славейков. Първопричината като че ли са критическите изказвания от страна на Кирил Христов по повод бележките под линия на редактирания от П. Славейков първи том от Алековите съчинения (вж. с. 76 в посочената статия). Когато П. Славейков не искал да разбере това, което К. Христов с „топлата и сърдечност“ му изтъквал, в запалеността на препирнята Кирил Христов казал на П. Славейков доста тежки думи и оттогава приятелството им се скъсва завинаги, въпреки че Кирил Христов му подава ръка за помирение и го моли да я приеме, но Славейков не отговаря на предложението.

„Пенчо, подавам ти ръка за помирение и те моля да не отдръпваш своята“ — пише Кирил Христов.

Статията на Кирил Христов, написана едва през 1941 година, действа твърде неприятно на баща ми и той прати във в. „Мир“ своя статия за Славейков (Велико Йорданов. Пенчо Славейков и не-

говият поетичен светоглед — „Мир“, № 12202, 5. IV. 1941 г.), незасягаща повдигнатите въпроси от Кирил Христов в статията му, нито изобщо споменавайки името на автора й.

Скоро след излизането на тази статия, баща ми и Кирил Христов случайно се срещат по стълбището на МНП и Кирил Христов казва на баща ми: „Велико, и ти ли си против мен?“ „Защо?“ — казва баща ми. Вярно, че статията на баща ми не излиза непосредствено след тази на Кирил Христов, но все пак тя се явява един вид като защита на Пенчо Славейков, което ще е засегнало може би К. Христов. Разговорът между двамата приятели е кратък и те се разминават, смятам все пак не с лошо чувство един към друг, но повече не са се срещали, доколкото зная. И двамата здравословно не бяха добре.

През лятото на 1921 година отидохме на планински курорт в Костенец. Природата беше чудесна. Въздухът, който аз жадно поглъщах, ме опиваше. Същото усещане имах, а даже и по-силно в Чамкория. Дишаш, дишаш и не можеш да се наситиш на чист планински въздух.

Настанихме се във вилата на О'Махони. Вече бяха дошли и други семейства. Потънала в зеленина се издигаше в български стил дървена къща. От едната страна на дългия дървен пруст се редяха много стаи, отпред хубава, също дървена ограда, по цялата дължина на пруста имаше дървен навес, така че и в дъждовно време можеше да се стои там. Беше светло, приятно и се разкриваше красива гледка.

Баща ми дойде за малко, за да види как сме се настанили и да прекара и той няколко дни от отпуска си при нас. С него и други млади хора обикаляхме околностите на Костенец и подножието на красивата Рила планина. Минавахме често покрай Костенецкия водопад, от чийто шум едва дочувахме какво говорим. Баща ми беше във възторг. Това негово настроение увеличаше и нас. Сега по-пълно и ясно долавяхме прелестите на този край. Но баща ми се интересуваше и от самата вила, и от нейния притежател Пиерс О'Махони, за когото той знаеше, разбира се, но искаше да събере още някои сведения за него. Управителят на вилата г-н Пит заедно със семейството си живееше също през лятото тук. Това беше едно мило, фино семейство. Г-н Пит — висок, строен, млад човек, жена му също висока и нежна жена и особено нежният им детенце Ани — бяло, бледо и крехко като някаква Снежанка.

Баща ми често разговаряше с господин Пит. Даже когато се върнахме в София, родителите ми продължиха известно време връзката си със семейство Пит. По-късно те като че ли заминаха, вероятно за Англия или може би за Ирландия.

От това кратко пребиваване в Костенец излезе от баща ми статия за Пиерс О'Махони в сп. „Училищен преглед“ (25, 1926, № 5—6, 883—896) „Пиерс О'Махони и неговото благотворително дело в България“ с репродукция от портрета му, в македонска носия, рисуван от художника Ив. Мърквичка. Пиерс О'Махони е един от високохуманните човешколюбиви дейци, който е оставил трайни, неизлечими следи в душите и сърцата на българите. Той е ирландец, роден през 1850 година. През своята дейност винаги е поддържал именития Уилям Гладстон и неговата източна политика и политиката му в частност относно България. Г-н Пиерс О'Махони основава в България сиропиталище за деца сираци главно от Македония и Тракия. В това благородно начинание съпругата му е била в голяма помощ на мъжа си. Сиропиталището се намирало на бул. „Македония“ до Руския паметник в откупено от тях здание.

Във вилата, в която летувахме в Костенец, семейството на О'Махони заедно с питомците си също прекарвало тук летните месеци.

Една вечер през 1923 година, минавайки през вестибюла на жилището ни на ул. „Денкоглу“, в което тогава живеехме, видях през прозореца, че небето, което се виждаше оттам, се червенееше, като че ли пламти. Изтичах при родителите си и ги повиках да видят и те. Небето беше в огнено сияние. Баща ми, разтревожен, веднага излезе към центъра на града, за да разбере какво е станало. Скоро узнахме, че Народният театър гори. Това беше още един тежък удар за българите след още неизживяната скръб от катастрофата през войните.

Тази вечер, спомням си, към 18 часа, баща ми подкани мама един-два пъти да отидат на театър. На майка ми обаче не ѝ се излизаше. По-късно тя казваше, че ако баща ми още веднаж я подканел,

намято повече да отказва. Като че ли това станало така, само за да избегнат ужаса, който тогава многобройната публика е изживяла при създалата се паника през време на пожара.

Вечерта на 10. II. 1923 г., когато софиянци със сълзи на очи гледали горящия театър, безсилни да спрат пожара, към Велико Йорданов се приближил човек, разстроен както всички, и казал, че е работил в театъра и че сега разбира колко е бил прав някога директорът, като е забранявал най-строго да се пуши на сцената и зад кулисите. Работникът припомнил случката, когато след представление, при една проверка Велико Йорданов, усещайки миризма от тютюнев дим около него, го обвинил в нарушаване на наредбата, обаче той енергично отказвал да е пушил. Изплашен, той бързо сдвъкнал цигарата и я глътнал.

— Да, сега разбирам, г-н Йорданов, колко бяхте прав тогава! — заключил работникът, гледайки с голяма тъга горящия театър.

След изгарянето на театъра баща ми пише на поета Кирил Христов, който по това време е в Прага, писмо, което е възбуждащ израз на общата печал на софиянци, стекли се като обезумели към бясната огнена стихия, унищожаваща едно голямо културно дело — храма на изкуството, изграден с потта и усилията на народа. Писмото е публикувано в дневника на поета — „Време и съвременници“, т. V, част I, С., 1957 г., 596—598.

През пролетта — 16. IV. на 1925 година, ето че ново бедствие преживяхме. София беше разтресена от неслухен страшен взрив. Ние живеехме по това време на улица „Струмица“ и тази експлозия се почувствува като нещо много зловещо. След кратко потискащо затишие развълчувани хора започнаха да тичат едни към центъра на столицата, други в обратна посока. Хазинът ни Борис Дилов, млад, здрав, на вид издръжлив човек, се върна разстроен и едва успя да разкаже за ужаса, който е видял. Сълзи течеха по лицето му, от развълчувания му глас се долавяше голяма тревога. Той беше много добър и сърдечен човек. Минавайки през площада около църквата „Св. Неделя“, чува силен трясък и в миг пред очите му рухва голяма част от черквата, а тя е била пълна с народ за опелото на генерал Георгиев. Всички бяхме потресени от станалото нещастие.

Между многото ранени — а имаше и немалко убити — беше пострадал и нашият добър приятел и домашен лекар д-р Димитър Тянев, първият доктор-медик у нас, получил званието „хонорис кауза“ (за почит).³ Той имаше големи заслуги в областта на здравното ни дело, беше отличен лекар, много човечен и носител на прогресивни идеи. При прокарване на рилския водопровод д-р Тянев беше изпратен там като лекар на трудещите се, участвувал е в Дунавската комисия и др. Д-р Тянев лежа дълго време на лечение в болницата „Червен кръст“, но слава богу тогава оздравя напълно.

Майка ни със своята умереност и сдържаност, със своя добър характер създаваше спокойна и приятна атмосфера у дома, необходима особено на баща ни, който страдаше от главоболие вследствие преумора и материални грижи. Всякакви дразнения и кавги бяха чужди в нашето семейство, освен някои детски препирни или упорства от страна на нас децата. Никога не сме чували повишен или нервен тон между тях двамата. Това се дължеше не само на уважението, разбирателството и привързаността им, но и на това, че мама падеше баща ми, чийто нерви едва издържаха усилената работа, неприятностите и неправдите в министерството, театъра и после в библиотеката, с които той трябваше да се справи.

Ще спомена и друга черта от характера на майка ни, която ми е правила впечатление — тя говореше, без да се стреми да изяви себе си, но определено и ясно, без да изтъква знания и интелигентност, които впрочем личаха при разговор с нея. Следният случай показва колко тя не беше суетна и тщеславна. На едно представление в Народния театър, когато баща ми беше там директор, присъствувал в ложата на директора и Иван Вазов. Баща ми, повикан служебно, излязъл навън. В антрактите Иван Вазов разговарял дълго с мама и когато баща ми се върнал отново в ложата, поетът го поздравил, че има такава интелигентна съпруга и се изказал много ласкаво за нея. Всеки би се почувствувал щастлив от подобно мнение на големия поет, но на майка ми изглежда не ѝ е въздействувало чак толкова

³ Спомените на д-р Д. Тянев се намират в Народната библиотека — Архивен отдел, София.

силно, защото за случая чух едва една или две години преди края на живота ѝ. Изобщо за комплименти или казани хубави впечатления по разни поводи за нея тя не говореше. Това понякога научавахме от други, или ако е казано пред нас, което пък нас ни радваше.

Случваше се понякога сестра ми или аз да не сме нещо в настроение. Тогава баща ни с тъга казваше: „Ако нещо сте недоволни, сърцете се на мен — за всичко аз съм виновен. На майка си и сутрин, и вечер ръка да целувате с благодарност.“ Боже мой, за какво ще бъде виновен баща ни, сигурно защото не сме толкова добре материално, както са някои от нашите приятели! От какво ще сме недоволни, защо ще е виновен, защо? Той работеше толкова много, какво може да се иска повече! Напротив, ние бяхме не само доволни, но и много благодарни, обаче все пак всеки човек — и голям, и малък — си има своите грижи, тревоги и външения.

* * *

През 1928 година министърът на народната просвета Никола Найденов назначи баща ми за директор на Народната библиотека. Той обаче отказа и предпочете да остане редактор на списанието „Училищен преглед“. Списанието е водено от него осем години и сега не му се искаше да напусне една дейност, макар и много уморителна, но която той с охота и голямо усърдие е извършвал толкова дълго време. Вън от това почти сам е списвал отделите „Критика и рецензия“, „Хроника и съобщения“ и „Книгопис“, така че може да се каже, че тези отдели са негово дело. Министър Найденов обаче настоява Вел. Йорданов да заеме тази служба и най-после баща ми напуска Министерството и на 1. XI. с. г. приема новата длъжност. Започва се една нова усиlena работа. С помощта на добри сътрудници, главно д-р Павел Орешков, както и членовете на Библиотечния съвет, се подема работа на нововъведения, обогатяване на библиотеката и др.

Като директор на Народната библиотека, една от главните и постоянни задачи на новия директор, както и на повечето от неговите предшественици, е построяването на нова, подходяща библиотечна сграда. Със статии във вестници и доклади до Министерството на народната просвета той изтъква крайната необходимост от това. През същото време баща ми писа редица статии по библиотечно, читалищно и музейно дело, по учебно-образователни и културни въпроси. Той засилва издирването и прибирането на ръкописи и други материали, с които сбирката в библиотеката много се обогати. Голямо постижение в това отношение бе откриването през 1931 година и съхраняването на автентични турски документи по процеса на великия апостол на свободата Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд, както и многобройните турски документи, което става с ценното съдействие на д-р Никола Златин, главен акционер и директор на книжната фабрика при Княжево.

През времето, когато баща ми беше директор на Народната библиотека, както се каза и по-горе, зданието не беше пригодено за тази цел. Електрическата инсталация беше външна и голяма опасност грозеше библиотеката. Вечер там винаги имаше дежурен от разсилните, които бяха сериозни и доверени хора. Но все пак директорът нямаше пряка връзка с тях, защото управляващите пощите и телеграфите не намираха за необходимо да прокарат една телефонна връзка до дома на директора. Той често правеше вечер проверки, дали всичко е в ред. Правеха се проверки на електрическата инсталация, но никога не можеше да гарантира, че няма опасност. По това време имаше добре уредена пожарна команда, която по нареждане на ръководителя им често като хала минаваше по някои от него набелязани улици и всъщност трепет и ужас да не би някъде да има пожар. Това бяха пробни упражнения, които държаха хората нащрек да бъдат внимателни и да им се напомня, че с огъня игра не бива.

Чуя ли силния звън и бясното префучаване на червените коли, аз изтичах от дома и в най-бързо темпо се отправях от ул. „Иван Вазов“ № 36, гдето тогава живеехме, към улица „Раковски“, към библиотеката. Страхът, да не би пожарната команда да спре пред Библиотеката, разбираваше сърцето ми до крайност, за щастие тя отминаваше и аз, успокоена, че опасността е избегната, едва поемайки си дъх от бързото тичане и силното напрежение, пак тичайки, но без тревога, бързах да успокоя и всички у дома. Ужасът от пожар тревожеше цялото семейство, обаче телефон не се отпусна!

През същата година на баща ми беше възложено за втори път и управлението на Народния театър. Известно време, отивайки в кабинета си, той заварявал на креслото пред бюрото разположил се писателят Трифон Кунев, брат на министър Бояджиев. Минават така няколко дни и баща ми, въздържащи се, изтърпявал това държание на писателя. Една сутрин обаче Т. Кунев му поднася списък за уволнение на някои артисти и на работници от техническия персонал. Баща ми, вътрешно възмутен,

но съдържано му отговаря, че това той няма да направи по никакъв начин. Да не говорят сега за артистите, но в техническия персонал не е възможно да се правят промени, особено ако няма провинения и работниците си гледат добросъвестно работата. А след това той добавил: „Г-н Кунев, благодарим Ви за досегащото участие, но комисията влезе във функцията си.“ Комисията се е състояла от трима души, а именно: директор — Йорданов, режисьор — Масалитинов и диригент — Златин. „Добре, господни Йорданов, но така Вий ще си отидете в библиотеката!“ — казал Т. Кунев. „Може да ида и зад библиотеката, г-н Кунев!“ — бил отговорът. Веднага след това баща ми беше освободен от управлението на Народния театър.

... Един ден, връщайки се със сестра ми у дома, струва ми се през 1938 година, срещнахме композитора Любомир Пипков. Той ми спря специално да ни каже да предадем на баща си поздравления за ценните и навремени негови изказвания чрез пресата в защита на родното ни изкуство, относно повдигнали се и шашумял въпрос между управата на Народния театър, негови съмишленици и голяма част от нашата общественост. Общо взето, въпросът засягаше театралната ни политика, драмата и операта.⁴

Много писатели, артисти и композитори бяха не само огорчени, но и възмутени от явното подценяване и незачитане на създаващото се здраво крепнещо наше българско изкуство.⁶

Явно беше, че и композиторът Любомир Пипков също беше огорчен от оперната управа за отношението към неговата музикална драма „Янините девет братя“, по народен български мотив, с либрето от Н. Веселинов.

... В кабинета на директора на Народната библиотека се стеснявах да влизам, защото там винаги почти имаше някоя важна личност — някой професор, литератор или писател. Веднаж заварих там проф. Ал. Балабанов. Той любезно заговори с мен. А когато стана дума за дипломната ми работа и аз му отговорих, че проф. Борис Йоцов ми даде да проследя светските елементи в творчеството на Софроний Врачански, проф. Балабанов каза весело: „Ех, пък Йоцов не може ли да Ви даде нещо по-ново, по-модерно, а Ви е дал да работите върху такъв стар писател!“ Целта му беше, разбира се, не да подцени Софроний Врачански, пази Боже, и дума не може да става за това, а може би да разбере какво ще отговоря аз или изобщо да се пошегува, а може би е мислил, че такава младо момиче като мен тогава не би могло да се вдълбочи и да прави подобни изследвания. Разбира се, че не зная каква е била мисълта му, но аз отговорих приблизително така, доста смутено, че Софроний Врачански никога няма да остане за нас, българите, и за литературата ни и че аз се прекланям пред неговото велико смирение и искреност, пред неговата голяма дейност в полза на народа ни и който освен книжовник просветител е и политик.

Разглеждайки подробно творбите му в оригинал (ръкопис) в специална зала за научна работа в библиотеката, аз много високо оцених и обикнах нашия голям възрожденец.

... Друг път, влизайки в кабинета по работа при баща ми, видях един приветлив и весел господин. Баща ми ме представи. Беше г-н Илия Бобчев. С него имах кратък разговор. Той бързо и енергично, ставайки да си върви, ме запита много сериозно: „Слушат ли те родителите ти?“ В първия момент се стъписах, после и тримата се разсмяхме. „Така е, така е, родителите трябва да слушат младото поколение!“ Тази мисъл може би в някои случаи да е по-походяща за сегашни времена, по-рано, в моите ученически и студентски години беше обратното.

„Оля, Оля — каза веднъж писателят Георги Стаматов, — ще напиша за теб един разказ!“ „Брей! — помислих си аз, ставам ли за такава работа, да бъде изобразена в литературно произведение? Май, че не съм подходяща, особено пък за перото на Георги Стаматов.“ Това, разбира се, не се осъществи. Както го е казал, така го и забравил, а и аз също, и ето сега си спомних с най-мило чувство тоз макар и дребен случай, обаче с голям наш писател.

По това време в библиотеката работеха: сестрата на писателя Стаматов — Мария Порфириевна Стаматова, Ана Кирил Христова, Радка Букорещлиева, писателят Константин Мутафов, Орлин Василев, Петър Миятев, Алексей Тулов и, както споменах по-горе, д-р Павел Орешков, Райчо Райчев, Мар. Димчевска и др., чиито имена не мога да си спомня.

⁴ Вж. в „София“, бр. 578, 27. VI. 1938; сп. Златогор, кн. 5, V. 1924, 234, 239—240.

⁶ Вж. Вел. Йорданов. — „Мир“, бр. 11394, 21. VIII. 1938; Сп. „Светоглас“, Г. III, 1938, кн. 3—4, с. 8.

От много години вече имаме библиотека — гордост за България. Това е една модерна, хубава сграда, чудесно обзаведена с всички необходими зали, читални, много кабинети, апаратури, печатна база, хранилища и др. Новата сграда е строена през 1939—1946 г. Желанието на бившите директори отдавна е изпълнено, но тях ги няма. Струва ми се, че само Стилиян Чилингиров има възможност да види новата библиотека на тържеството по случай 80-годишнината от основаването ѝ. Съгледах тогава, макар и отдалече, в залата също и проф. Ал. Т.-Балан. Те и двамата едва вървяха, подкрепяни от свои близки, въпреки че Стилиян Чилингиров беше много по-млад от проф. Балан. (Стилиян Чилингиров имаше рядко предан и достоен син — Добри Чилингиров, чието голямо желание беше да запази къщата на родителите си за „Къща музей Стилиян Чилингиров“, заедно с много богатата библиотека, архивни материали, хубав иконостас и пр., но за съжаление това не се осъществи, а и Добри Чилингиров си отиде рано и ненадейно. На мястото на къпия му дом е построена висока сграда.)

Всичко е хубаво в новата библиотека, но защо в старото здание на ул. „Раковски“, което съвсем не беше пригодно за целта, въпреки доста добрия му вид, с тържественото му стълбище, издигащо се от предверието на партера нагоре за първия етаж, читалните, хранилищата и др. помещения, все пак неподходящо за съхраняване на постоянно нарастващото народно книжовно богатство, ми беше тъй близко и мило? Защо и сега, като минавам оттам, гдето беше старата Народна библиотека и гдето сега е „Театър 199“, сърцето ми леко подсказва: „Тук беше тя!“ Може би защото свързвам библиотеката с други времена и с други хора, а и с моята младост, със студентството си.

Един хубав спомен от времето, когато баща ми беше директор там, е откриването на Първата изложба на Народната библиотека.

На 28 април 1929 година със слово от директора беше тържествено открита в присъствието на видни просветни и ръководни лица Първата изложба на Народната библиотека по случай Деня на българската книга, което съвпада с петдесетгодишнината от основаването на библиотеката. Изложбата продължи до 1 май с. г. През това време се извървяха редици от любознателни хора, които, минавайки покрай хубаво хронологически подредени книги, списания и др., с интерес се вглеждаха и четяха заглавията им. Изложбата произведе отлично впечатление и се посети от около 10 000 души. Критиката беше ласкава.

По случай 50 години от основаването на библиотеката Библиотечният съвет възлага на баща ми да изработи „История на Народната библиотека“, която той съставя по делата и документите в библиотеката в извънработно време. Историята обаче излиза една година по-късно от печат. Тя се ползва и до ден днешен постоянно от библиотечните работници там и в другите библиотеки, както и от подготвящите се за работа в областта на библиотечното дело.

Връщам се пак доста назад по време, за да спомена за едно минало, но недоизживяно и досега. Ще хвърля само бегъл поглед, което ще загатне за времето след Първата световна война и което у повъзрастните ще изпъкне постепенно в пълната си яркост.

... Хубави бяха детските години, а и по-късно като порастнахме, но все пак те не минаваха в пълно безгрижие. Като фон на всекидневния живот беше мрачната картина след войната, оставила дълбоки, тежки рани в тялото на България и болка в душите на българите, настроение, което се отразяваше и върху децата, чувстващи общото нещастие. Грозна неправда беше извършена спрямо България от висшите представители на световната цивилизация в Нюй. Настъпи оскъдица поради непосилните репарации, поддържането на чужди войски у нас, грижите за бежанците, напуснали родни места в отнетите ни части от златна Добруджа, Тракия и Македония и намерили, разбира се, подслон и прехрана у нас, своите съотечественици.

С течение на годините се надживяха всички мъчителни неслоди, причинени от външни врагове и вътрешни въннения. Българинът, силен духом, стъпи здраво на краката си, заработи мъжки, проведе така наречената „трудова повинност“, за която и чужденци се заинтересуваха и най-сетне надви не само унижението си, но и материалните неслоди.

В къщата на милото семейство Мара и Георги Фичеви, ул. „Иван Вазов“ 36, прекарахме 17 години от живота си. Напуснахме този дом на 10. I. 1944 година и повече не се върнахме там. След сутрешната бомбардировка говореше се, че се очаква вечерта нова. Така и стана. След второто нападение нашето семейство се приюти в скривалището на Вътрешното министерство. Човек не знаеше кога неприятелските аероплани ще връхлетят отново над града. Тук голямото масивно здание даваше повече надежда за защита от бомбите. Всеки бързаше в затишieto да намери начин да избяга от София, която беше станала прицелна точка за неприятеля. Нашето семейство и някои други останахме още малко в скривалището. По това време, по тъмното още стълбище, се мъчеше да слезе човек, като се стремеше да не се строполи на земята. Затичахме се двама-трима и успяхме да му помогнем. Като се приближи към другите хора, разбра се, че това е известният драматичен артист Коста Стоянов. Той и баща ми се познаваха и веднага влезнаха в разговор, споделяйки мисли и впечатления по изживяната бурна нощ, която навърно напомняше на артиста за Крал Лир в гората — гръмотевици и светкавици, раздиращи небесата, и мъката, изживяна от нещастния крал, изоставен от жестоките си две дъщери, защото Коста Стоянов започна да рецитира именно монолога на отчаяния и оскърбен крал и баща. Дали и той самият не беше самотен? Слушахме болката на краля, изразена от артиста така, като че ли той самият беше Крал Лир и страданието на нещастния баща беше негово лично страдание. Монологът свърши. Настъпи кратка тишина, а после баща ми каза, доколкото си спомням, нещо подобно: „Браво, Коста, като че ужасът от вчерашната бомбардировка те настрои да изразиш така силно, така затрогващо, като че ли избликваш от дълбините на душата, страданието на Крал Лир! Беше ненадминат Крал Лир!“

Скоро след това всички излезнахме и се отправихме към Руския паметник с надежда да се доберем по някакъв начин до Княжево. Колата, която очаквахме, дошла, но със закъснение.

Настъпиха тежки и скръбни времена за нас. Изживените ужаси от бомбардировките, големите щети, съспаната столица, главно загубата на много хора, между които имаше и наши познати, а и приятели на баща ми, известният ото-рино-ларинголог проф. д-р Ст. Белинов, пострадаха под ударите на неприятелските бомби. Всичко това действаше зле на баща ми, който и без това не беше вече добре със здравето си и след кратко, но тежко боледуване почина на 6 февруари с. г. Тъкмо мислехме, че сме се спасили от бомбите, ненадейно дойде нещастieto и ни сломи. Смятахме, че няма да изживеем тази скръб, но обрканите времена, новите бомбардировки и ужаси ни понесоха в стихията си и ние, почти унищожени, продължихме да живеем, като сами се чудехме отгдето имаме сили за живот.

Сега, въпреки че е много късно, изказваме още веднаж със сестра ми сърдечна и топла благодарност на известния наш писател Боян Болгар, който в ония тежки и мъчителни времена по бомбардировките ни посъветва да приберем от София архива на баща ни. Ценният му съвет и неговата отзивчивост дойдоха тъкмо навреме, но за съжаление на можахме да вземем целия архив. Настъпиха нови бомбардировки (на 29 и 30 март), които опожариха много нещо в столицата. Това обаче, което можахме да запазим от ръкописите, книгата и документите, е от голямо значение за нас.

Бомбардировката на 29 март подпали града. На 30 март пак имаше бомбардировки със запалителни бомби. Предишната нощ сънувах, че къщата на Фичеви е изгоряла и само стени и плочите стърчат оголени. На двора бяха извадени някои от автомобилите ни. Като се събудих, под впечатлението на неприятния сън неспокойна побързах да отида в София. В повечето къщи все още с пълна сила вреше и кипеше бесен огън, който на талази с устрем излизаше из отворите на по-ранните врати и прозорци. Буйната адска огненочервена стихия будеше ужас с непобедимата си мощ, която отчайваше, но и примиряваше, поради невъзможността да ѝ се противопоставяме. Целият град мирнеше на изгоряло. Въздъхът, свежият софийски въздух, сега беше много неприятен. Това, което видях на сън за къщата на Фичеви, интересно, същата картина видях и в действителност. . .

Наближаваше Великден. Пролетта беше в разгара си. Природата не обръщаше внимание на овешките безумия, тя си знае своето и следва своите правила в развитието си. Тревите и цветята буйно растяха в градините на срутените или изгорели къщи. Голям контраст! Задаваше се нов живот, всяко

растение неудържимо напираше да се появи на белия свят и се порадва на златните и животворни лъчи на слънцето. Какво богатство от цъфнали бели, кремави и кичести жълти нарциси! В градината на добрите ни хазаи Фичеви дърветата цъфтяха, а в градината на съседната къща благоухаше люлякът — весела, радостна, свежа, без да се тревожи за стопаните си, които са я сажали и са се грижили за нея, а сега кой знае къде са!

Сияеше светло ясно утро, а в душата ми беше мрак и скръб. Като вървях по улиците, стъпките ми отекваха по плочниците, често жив човек не се виждаше, сама в пустия град!

Спомням си при зловещия вой на сирените баша ми вземаше малкото куфарче, приготвено от майка ни, съдържащо документи, някои семейни ценности и малко пари и с горчива усмивка казваше: „Кога ли ще ни сгрухат наистина, кога ли?“ И това за съжаление, уви така и стана!

* * *

И все пак, които се спасиха от сатанинската въздушна игра на неприятеля, продължиха, разбира се, живота си, макар за някои живот тежък, пълен с неудобства и мъки.

Налагаше се да се справяме с всякакви възникнали след бомбардировките грижи. Трябваше да се съвземем, трябваше да се борим със себе си и с всички неслоди.

Но ето че дойде 9-ти септември и с него дойде и надеждата за мирен, спокоен и по-справедлив живот.

ЗА ЕДИН МЛАДЕЖКИ ЛИТЕРАТУРЕН ВЕСТНИК, КОЙТО НЕ ИЗЛЕЗЕ

ЦАНКО Т. ИГНЕВ

Един вестник, замислен като провинциален младежки орган за литература, изкуство и есперанто, който поради фашистката цензура не можа да стигне до своите абонати и сътрудници, но в тежките предвоенни дни събуди голям ентузиазъм и надежди сред младите литературни творци в страната.

Идеята за издаването на такъв вестник се роди в Ловеч през есента на 1940 г. на една среща в градската градина между Моню Иванов Минев (Момин), тогава студент в Софийския университет, Георги Иванов Нейков (Свежин), Цанко Тодоров Игнев, Петър Цветков Лаловски, ученици в Ловешката смесена гимназия и Иван Влахов, също студент в София.

Тази идея не възникна случайно. Тя беше продиктувана от една обективна потребност, произтичаща от широкото разгряване на младежкия литературен живот по това време в Ловешкия край, а също така и от настъпилата предвоенна стагнация в централния литературен печат. През последните години на четиридесетилетието в Ловешкия край израсна една немалка група млади творчески дарования, покорена от музите на изкуството. Това, от една страна, беше резултат на съществуващите традиции в този край в областта на художественото творчество, а, от друга — една прекрасна форма на борба и възпитание на младото поколение. За това активизиране безспорни заслуги имат изтъкнатите български писатели Иван Мартинов, който ръководеше няколко години литературен кръжок в Ловеч, и Димитър Ангелов, учител в Ловешката гимназия, преведен по наказание. Той създаде в гимназията ученически литературен кръжок, който обедини голяма част от младите прогресивни творчески сили и ги въоръжи със здрава идейно-естетическа концепция. В с. Дойренци, Ловешко, работеше като учител писателят Димитър Аджарски, редактор на в. „Гребен“, орган на провинциалните писатели по това време. В същото село пребиваваше и писателят Паун Генов. Той създаде там младежкия литературен кръжок „Младо село“, в който участваха Георги Иванов Нейков (Свежин), Петър Цветков Лаловски, Тотю Теглийски и др. Кръжокът подготви и издаде доста напумпялата тогава стихосбирка „Чернозем“, която по-късно беше забранена от полицията, а авторитей — изключени от гимназията. Членът на този кръжок Тотю Теглийски издаде и самостоятелна стихосбирка под заглавие „Парадът на робите“.